

גליון שבועי
מבית "בנתיבות ההלכה"
שע"י ארגון "והגית"

הרב נחום קסטנר שליט"א
פרשת וישב תשפ"ה

בנתיבות הפרשה

ואביון בעבור נעלים

ויאמר יהודה אל אחיו, מה בצע כי נהרוג את אחינו, וכסינו את דמו, לכו ונמכרו לישמעאלים, וידינו אל תהי בו... ויעלו את יוסף מן הבור, וימכרו את יוסף לישמעאלים 'בעשרים כסף', ויביאו את יוסף מצרימה [וישב לו כח], לכאורה המכירה הוא העניין, ולא סכום הכסף, ומה היא א"כ ההדגשה וימכרו את יוסף לישמעאלים 'בעשרים כסף'.

כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל, ועל ארבע לא אשיבנו, על מכרם בכסף צדיק, ואביון 'בעבור נעלים' [עמוס ב' ו], מבואר בנבואת עמוס שהתביעה על השבטים היא 'העשרים כסף', על מכרם בכסף צדיק, ואביון 'בעבור נעלים', וכן הוא בתרגום וזבינו ית יוסף לערבאין בעשרים מעין דכסף וזבנו מנהון 'סנדלין' [יב"ע שם].

בחז"ל, מכרוהו בעשרים כסף, לכל אחד מהם שני כסף, לקנות מנעלים לרגליהם [תנחומא וישב ב], היינו שעשרים כסף הם שני כסף שקיבל כל אחד מעשרת השבטים כדי לקנות מנעלים לרגליו, וענין זה שעשרים הכסף נועדו לקניית נעלים, מבואר גם בפיוט על עשרה הרוגי מלכות, שנהרגו בעון מכירת יוסף, וגם איה אבותיכם אשר אחיכם מכרוהו, לארחת ישמעאלים סחרוהו, ובעד נעלים נתנהו [פיוט אלה אזכרה]. הדברים טעונים ביאור, מה כל כך משנה מה קנו האחים בכסף המכירה.

*

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת [שמות כח ב], לכבוד ולתפארת שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים, כמו שאמר הכתוב כחותן יכהן פאר [רמב"ן שם], הבגד הוא כבוד האדם, לכך רבי יוחנן קרא למאני [לבגד] מכבדותא [שבת ק"ג ב], לפיכך ציורתה התורה שיהיו הכהנים משרתי ה' לבושים בבגדי כבוד. הנעלים מאידך אינם בגד, ואינם מכבוד האדם, הכהנים הלכו במקדש יחפי רגלים, לבישת נעלים על הרגל נועדה להגן על הרגל מפני קוצים וברקנים.

שני ברכות מברך אדם בכל יום, מלביש ערומים על הבגדים, ושעשה לי כל צרכי על הנעלים, כמבואר בגמרא כי לביש, לימא ברוך מלביש ערומים. כי סיים מסאניה, לימא ברוך שעשה לי כל צרכי [ברכות ס ב]. הנעלים אינם בגד, ואינם כלולים בברכת מלביש ערומים, אלא בברכת שעשה לי כל צרכי, משום שהם צורך הגוף. משום כך ביום הכיפורים יש אומרים שאין לברך את ברכת 'שעשה לי כל צרכי' [רמב"ם ערוה"ש סי' תרכ"א], לפי שאסורים בנעילת הסנדל [בעל העיטור], ויש אומרים שיש לברך ברכה זו [רא"ש ר"ן טור סי' תרי"ג], הואיל ונעילת הסנדל הותרה במקרים מסויימים, כגון במקום סכנת עקרב וכדומה [ב"י שם]. וכן בתשעה באב שהולכים יחפי רגלים יש אומרים שאין מברכים שעשה לי כל צרכי [שירי ברכה סי' מו ס"ד ד כה"ח סי' י אות יח], משום שברכה זו נתקנה על נעילת הנעלים, ובזמן שאדם יחף אינו יכול לצאת לעשות את צרכיו [כה"ח סי' מו אות מט]. מטעם זה דנו הפוסקים אם בערב שבת יש להחליף נעלים לכבוד שבת, משום שנעלים אינם בגד, ואינם בכלל המצוה של לבישת בגדי שבת [לקה"ע בירושלמי שבת פ"ו ה"ב א"צ ולפנ"מ צד"ק].

*

הנה מה שדנו האחים את יוסף למיתה, הוא משום שדנו אותו כדין רודף, כי ראוהו מביא דיבתם רעה אל אביהם, חשבו שרוצה לדחותם מעדת ישראל, כענין שני בנים לאברהם ונבחר יצחק, וישמעאל נדחה לחוץ, וכן שני בנים ליצחק ונבחר יעקב, ועשו נבדל לרע לעולם, וכך חשבו, שברצונו של יוסף לומר ליעקב, שרק הוא ראוי לבנות את בית ישראל, והם רשעים ואינם ראויים, וצריכים להיבדל מלהיות חלק מעם ה'. ועוד שראו ברוח קודשם שיוסף ראוי להעמיד שבטים כמו האבות, וכמו שבאמת היה שיצאו ממנו אפרים ומנשה, וחז"ל אמרו שהיה ראוי יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים [סוטה לו ב], כל זה היה להם לראיות שיוסף רוצה לדחותם לדראון עולם עם עשו וישמעאל, ועם ישראל יבנה ממנו עצמו בלבד, וא"כ הרי הוא כרודף אחר חבריו להורגו, שמצוה להורגו בכדי להציל את הנרדף [תפארת שמשון בראשית ע"י שצנ], ונראה מתוך כך שבקשת השבטים להרוג את יוסף היה מחמת מעלתו, היותו בכור לאמו, וראוי היה להעמיד י"ב שבטים [חשבו שמחמת זה רוצה לדחותם].

*

ויז יעקב נזיד... ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי... וימכור את בכורתו ליעקב... ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה [בראשית כה לד], העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום [רש"י], חטאו של עשו לא היה רק במכירת הבכורה, אלא בכך שביזה עבודתו של מקום.

כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל, ועל ארבעה לא אשיבנו, על מכרם בכסף צדיק, ואביון 'בעבור נעלים' [עמוס ב' ו], התביעה לא היתה על המכירה, אלא על 'העשרים כסף', ואביון 'בעבור נעלים' [עשרים כסף הם חשבון שני כסף לכל אחד מהשבטים כדי שיוכל לקנות מנעלים לרגליו, תנחומא וישב ב]. נעלים אינם בגדי כבוד, הם נועדו רק לסלק את היזק הגוף, שלא יפצע אדם ברגלו בעת הליכתו מקוצים וברקנים, התביעה היא אפוא על 'העלבון', על 'הביזוי', יוסף הוא בכור, איש המעלה, מי ששבטים עתידים לצאת ממנו [סוטה לו ב], וא"כ ראוי היה שיקנו אותו בדבר שהוא שווה לערך, ולא עבור זוג נעלים.

*

הג"ר שמשון פנקוס זצ"ל כותב, שלא מצאנו בתורה או בדברי חז"ל המפורשים, שהגיע לאחים עונש על המכירה, בהכרח שהיתה כאן 'נקיות כפיים להפליא', וכל מעשיהם היו 'בכוונה טובה'. והדבר הוא מיסודות התורה, שתהיה לנו השקפה נכונה על אבותינו

הקדושים, לא לחינם בחר בהם הקב"ה שיהיו הם הבונים את בית ישראל, מעמידי העם הנבחר לעד ולעולמי עולמים, והיסוד והבסיס לקדושת ישראל. על כן תאלמנה שפתי שקר, האפקורסים הרחוקים מרוח התורה, דוברי פלסתר בקורת על השבטים הקדושים, אלא אדרבה צריך לעמוד ולהשתומם מגודל מעלתם וכוחם, שעל אף כל 'זהירותם הנוראה בכבוד האדם', וכל שכן לקרוביהם ושאר בשרם, מכל מקום בעת שהיה להם לעשות דין ומשפט לאחיהם עצמם ובשרם שלטו בעצמם, ודנו אותו 'לפי דין תורה האמיתי לשם שמים', ללא שום נגיעה עצמית [תפארת שמשון בראשית עמ' שצ"ג].

לפי האמור מדוקדק היטב, מה שכתוב בתורה ובנביאים, וימכרו את יוסף לישמעאלים 'בעשרים כסף' [וישב לו כח], על מכרם בכסף צדיק ואביון 'בעבור נעלים' [נעמוס ב ו], היינו לומר שעל המכירה אין תביעה על השבטים, אלא על 'העשרים כסף', על המכירה 'בעבור נעלים'. ראוי היה יוסף לרום מעלתו להימכר בערך גדול יותר, מכירת יוסף תמורת נעלים הוא ביזוי לבכורתו ולמעלתו של יוסף, למי שעתיד להעמיד שבטים בישראל, ועל זה נתבעו האחים על מכרם בכסף צדיק ואביון 'בעבור נעלים' [נעמוס ב ו], גם איה אבותיכם אשר אחיכם מכרוהו, לארחת ישמעאלים סחרוהו 'ובעד נעלים' נתנוהו [פיטס אלה אזכרה].

*

בחז"ל, וימכרו את יוסף לישמעאלים 'בעשרים כסף' [וישב לו כח], אמר הקב"ה אתם מכרתם את בנה של רחל 'בעשרים כסף' מעות שהן 'חמש סלעים', לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפרשי ערך בנו 'חמש סלעים' במנה צורי [ב"ר פ"ד יח], וכתב הש"ך וז"ל: מצאתי כתוב שעשרים כסף לכל אחד, א"כ מכרוהו במאתים, שהיו עשרה, עשרים לכל אחד, שנאמר על מכרם בכסף צדיק ואביון 'בעבור נעלים' [נעמוס ב ו], 'נעלים' גימטריא 'מאתים', שיבוא לכל אחד חמשה סלעים [כי כל סלע ארבעה דינרים [עין יוסף], וארבע דינרים כפול חמש סלעים הם עשרים כסף, כפול עשרה אחים, סך הכל מאתיים כסף שהם גימטריא 'נעלים', ש"ך בראשית לו כח].

מבואר בחז"ל שכשהשבטים מכרו את יוסף 'בעשרים כסף', שהם 'חמשה סלעים', הם קבעו את ערך מכירת הבכורה של יוסף 'בחמשה סלעים', לפיכך נקבע שאב הפודה את בנו בכורו, יתן תמורת בכורתו 'חמשה סלעים'. ובזה נתקן פגם מכירת יוסף, שאותם חמשה סלעים ששימשו למכירת יוסף ולביזוי הבכורה, משמשים עתה לקניית הבכורה, ולהחשיב את מעלתה.

*

הריגת עשרה הרוגי מלכות שהיו גדולי ישראל, שלא הניחו כמותם, היה בעקבות מכירת יוסף, כמבואר בפיוט, ציווה למלאות פלטרו 'בנעלים', וקרא לעשרה חכמים גדולים... גם איה אבותיכם, אשר אחיהם מכרוהו, לארחת ישמעאלים סחרוהו, 'ובעד נעלים' נתנוהו, ואתם קבלו דין שמים עליכם, כי מימי אבותיכם לא נמצא ככם... 'אתם תשאו עון אבותיכם' [פיטס אלה אזכרה], מילוי הפלטרין 'בנעלים', והתביעה 'בעד נעלים נתנוהו', מורה באצבע שלא המכירה הוא הענין, אלא 'הביזוי', 'ההשפלה', ואביון 'בעבור נעלים'. וללמד יצא, גם כשהכל נראה בסדר ואתה הולך לעשות צעד, שכפי הנראה הוא על פי דין, גם אז צריך מחשבה איך לעשות איך לבצע ואיך לנהוג. השבטים הושיבו בית דין, הם לא נהגו בפזיזות או ללא מחשבה, היה להם טענה שעל פי דין תורה הם צודקים, הם גם צרפו לדין תורה את הקב"ה את השכינה, אין ספק שההכרעה היתה ברורה ומוסכמת על פי דין, משום כך אומר הגר"ש פינקוס זצ"ל שעל המכירה עצמה הם מעולם לא נתבעו וגם לא נענשו, הטענה היחידה שנותרת תלויה היא 'למה נעלים', החלטתם למכור את יוסף אבל למה תמורת נעלים, אפשר היה לנהוג אחרת, גם אם מי שעומד מולך הוא אדם שדנת אותו למות, חננת אותו, והמרת את דינו להמכר כעבד, גם אז אתה נתבע לנהוג עמו בכבוד, ולא למכור אותו תמורת זוג נעלים, אלפי שנים אח"כ התביעה הזו מהדהדת, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון 'בעבור נעלים'! [עוד בענין זה בהרחב דבר ע"י מש"כ ב'בנותיבות ההלכה' כרך נ' עמ' 13 ואילן].

[יאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו בצרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו [בראשית מב כא], רבי יוחסן זצ"ל אומר שרואים מאן הערה נוראה, כי אף לאחר שראו והכירו כי הגיע אליהם עונש מן השמים, עדיין עמדו בעמדתם, לא נתחרטו על עצם המכירה וכו', תאלמנה דוברי פלסתר, האפיקורסים הרחוקים מרוח התורה, המבקרים את שבטי י"ה וכו', כי על אף אהבתם הנוראה לכל אדם, וכל שכן לקרובים ושאר בשרם, מ"מ בעת שהיה לפנייהם לעשות דין ומשפט שלטו בעצמם, ובכל הגבורה קיימו הדין כמשפטו, בלא להתחשב עם כלום וכו', כי דין רודף היה להם על יוסף, כי רודף היה ומחויבים הם להורגו, ועל כן אמנם לא התחרטו גם עכשיו על המכירה עצמה, כי אם על שעשו את מעשה המכירה דרך אכזריות [דע"ת בראשית מב כא], רואים מדברי רבי יוחסן זצ"ל על דרך מה שכתבנו, שלא היתה התביעה על המכירה עצמה, אלא על הדרך בה היא נעשתה].

*

בגמרא אמרו, שבביל משקל שני סלעים מילת, שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים [שבת י ב], מכירת יוסף היתה ההתחלה של גלות מצרים, שלח לפניו איש לעבד נמכר יוסף [תהלים קה יז], וזה מלמד שהסיבה לגלות מצרים הוא לקות בבין אדם לחבירו, פגיעה בכבודו של יוסף, ואביון 'בעבור נעלים'.

גלות מצרים היא שורש לכל הגלויות [ש"מ נח תרעט], ולפי האמור נראה שגם שאר הגלויות סיבתם הוא לקות בבין אדם לחברו, שנאת חינו [יומא ט ב], פגיעה בכבודו של האחר, אוכלין ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם [יומא ט ב], לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר והיו מלעיבים במלאכי האלקים, ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו, עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא, אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו [שבת קיט ב].

*

חז"ל שואלים, איזו היא מדה מרובה, מדה טובה מרובה או מדת פורעות, הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורעות וכו', במדת פורעות הוא אומר וארובות השמים נפתחו, ובמדה טובה כתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח [דלת גדול מארובה, רש"י] וימטר עליהם מן לאכול [סנהדרין ק ב].

מדת הפורעות היא שבעון שנאת חנם, ובשביל שהיו מבזים תלמידי חכמים, מלעיבים במלאכי אלוקים ובזים את דבריהם, חרב בית המקדש וגלו מארצם. מדה טובה מרובה הימנה שבשביל שיהיו נזהרים בכבודה של תורה, וביקרות לתלמידי חכמים, יזכו לגאולה ולבנין בית הבחירה, ויצו שחקים ממעל - ודלתי שמים יפתח.